

Верховний
Суд

Спори за участю фермерських господарств: питання визначення юрисдикції

Олена Ситнік

Суддя Великої Палати Верховного Суду

Справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів

- Пункт 7 частини першої статті 4 КАС України: суб'єкт владних повноважень - орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг;
- Стаття 19 КАС України. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема:
 - 1) спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

Справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів

- Стаття 20 ГПК України
- Господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема:
 - 1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці;
 - 3) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, у тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів;
 - 4) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах;
 - 6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю), реєстрації або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору, визнання недійсними актів, що порушують такі права, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та спорів щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, а також справи у спорах щодо майна, що є предметом забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці;
 - 13) вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами;

Справи, що відносяться до юрисдикції загальних судів

✓ Стаття 19 ЦПК України

- ✓ Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.
- ✓ Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами.

Поняття фермерського господарства

- Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.
- Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону.

Стаття 7 Закону України № 973-IV « Про фермерське господарство»

Надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому ЗК України.

Стаття 116 ЗК України

- Громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом або за результатами аукціону. Безоплатна передача земельних ділянок у власність громадян провадиться у разі:
 - а) приватизації земельних ділянок, які перебувають у користуванні громадян;
 - б) одержання земельних ділянок внаслідок приватизації державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій;
 - в) одержання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених цим Кодексом.

Стаття 118. ЗК України «Порядок безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами»

6. Громадяни, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства, ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибної ділянки), індивідуального дачного будівництва, будівництва індивідуальних гаражів у межах норм безоплатної приватизації, подають клопотання до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу. **У клопотанні зазначаються цільове призначення земельної ділянки та її орієнтовні розміри. До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування земельної ділянки, погодження землекористувача (у разі вилучення земельної ділянки, що перебуває у користуванні інших осіб) та документи, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі (у разі надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства).**

Розмежування адміністративних та цивільних спорів

- Якщо особа звертається до відповідних органів із заявами для отримання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та для надання її у користування, за результатами розгляду яких ці органи приймають відповідні рішення, то в цих правовідносинах відповідач реалізує свої контрольні функції у сфері управління діяльністю, що підпадає під юрисдикцію адміністративного суду.
- Отже, розгляду адміністративними судами підлягають спори, що мають в основі публічно-правовий характер, тобто впливають із владно-розпорядчих функцій або виконавчо-розпорядчої діяльності публічних органів. Якщо в результаті прийняття рішення особа набуває речового права на земельну ділянку, то спір стосується приватноправових відносин і підлягає розгляду в порядку цивільного чи господарського судочинства залежно від суб'єктного складу сторін спору.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 536/233/16-ц

Адміністративна чи цивільна юрисдикція

Адміністративна

- 1. Звернення стосується надання дозволу на розроблення проекту землеустрою.
- 2. Право на земельну ділянку не виникло у будь-якої особи, крім держави чи територіальної громади.
- 3. Земельна ділянка є вільною, тобто не передана у власність чи користування іншим особам.

Цивільна

- 1. Звернення стосується рішення про затвердження проекту землеустрою та передачі земельної ділянки у власність чи у користування.
- 2. За результатами реалізації рішення у фізичної чи юридичної особи виникло право цивільне, і спірні правовідносини, на яких ґрунтується позов, мають приватноправовий характер.
- 3. Земельна ділянка перебуває у користуванні чи у власності іншої особи.

Визначення публічно-правового спору

Публічно-правовим вважається, зокрема, спір, у якому одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції, тобто хоча б один суб'єкт законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою іншого суб'єкта, а останній відповідно зобов'язаний виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта, тобто одна особа може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо. Необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є виконання ним публічно-владних управлінських функцій саме в тих правовідносинах, у яких виник спір (див., зокрема, постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 914/2006/17 (провадження 12-58гс18, пункти 5.7, 5.8), від 4 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 (провадження 11-377апп18, пункти 28–30), від 2 квітня 2019 року у справі № 137/1842/16-а (провадження № 11-1506апп18)).

Визначення компетенції адміністративних судів

До компетенції адміністративних судів належать спори фізичних чи юридичних осіб з органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою або службовою особою, предметом яких є перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності цих органів (осіб), прийнятих або вчинених ними під час здійснення владних управлінських функцій, крім спорів, для яких законом установлений інший порядок судового вирішення.

У випадку, якщо суб'єкт (у тому числі орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа) у спірних правовідносинах не здійснює владних управлінських функцій щодо іншого суб'єкта, який є учасником спору, такий спір не має встановлених нормами КАС України ознак справи адміністративної юрисдикції та відповідно не повинен вирішуватися адміністративним судом.

При цьому необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення цим суб'єктом публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і такі управлінські функції суб'єкт здійснює саме в тих правовідносинах, у яких виник спір.

Правовідносини у сфері державної реєстрації виникають виключно між суб'єктом звернення за вчиненням реєстраційних дій як власником або володільцем майна та державним реєстратором як суб'єктом, уповноваженим на здійснення реєстраційних дій. При цьому правовідносини, які виникають між цими суб'єктами, мають публічний характер, оскільки мають на меті підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно.

Якщо внаслідок посвідчення набуття, переходу або припинення речового права особою шляхом вчинення певних реєстраційних дій на майно порушуються права та/або інтереси інших осіб публічного або приватного права, то правовідносини втрачають публічний характер.

Оскільки метою оскарження реєстраційних дій особою, яка вважає, що вчиненими стосовно власника або володільця майна реєстраційними діями порушено її права та/або інтереси, є припинення такого набутого речового права, то спір набуває приватноправового характеру.

Спiр з державним реєстратором

Адміністративний

- 1. Сторонами є суб'єкт, який звертався за вчиненням реєстраційних дій як власник або володілець майна, та державний реєстратор (особа, наділена такими повноваженнями).
- 2. Спiр стосується вчинення чи відмови у вчиненні реєстраційних дій щодо суб'єкта звернення та безпосередньо його прав.

Цивільний (господарський)

- 1. Сторонами є особа, яка оспорує вчинення реєстраційних дій щодо іншої особи, та особа, реєстрація прав за якою оскаржується.
- 2. Реєстраційні дії вчинені щодо іншої особи, не позивача.
- 3. Спiр стосується питання визнання чи невизнання речового права за позивачем через оскарження бездіяльності, дій чи рішень державного реєстратора (особи, наділеної такими повноваженнями).

Публічний чи приватний

Спир набуває ознак публічно-правового за умов не лише наявності серед суб'єктів спору публічного органу чи посадової особи, а й здійснення ним (ними) у цих відносинах владних управлінських функцій.

Спир у справі, що розглядається, виник щодо законності розпорядчих дій (бездіяльності), що ґрунтуються на юридичних фактах, стосовно яких існує спир про право на земельну ділянку, до вирішення якого не можуть бути розв'язані питання, пов'язані з передачею землі у користування або власність.

Оскільки цей спир стосується права власності та користування фермерського господарства і фізичних осіб, які не є учасниками цього адміністративного процесу, земельною ділянкою, тобто цивільного права, то такий спир не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства. Такі ознаки притаманні цивільним правовідносинам (які з урахуванням суб'єктного складу можуть бути предметом судового розгляду у відповідному суді загальної юрисдикції або господарському суді), а не адміністративним.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 квітня 2018 року у справі № 813/654/14

Публічний чи приватноправовий спір

Визначальними ознаками приватноправових відносин є, зокрема, наявність майнового чи немайнового особистого інтересу суб`єкта. Спір буде мати приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням приватного права певного суб`єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин.

Спір про скасування рішення про державну реєстрацію речового права на нерухоме майно та зобов`язання здійснити реєстрацію речового права на майно щодо позивача має розглядатись як спір, пов`язаний з порушенням цивільних прав позивача на нерухоме майно іншою особою, за якою зареєстроване аналогічне право щодо того ж нерухомого майна. Належним відповідачем у такому спорі є особа, речове право на майно якої оспорується та щодо якої здійснено запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Участь у такому спорі реєстратора як співвідповідача (якщо позивач вважає його винним у порушенні своїх прав) не змінює приватноправового характеру спору.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 814/1971/17

Публічні чи приватноправові інтереси

Публічні

- 1. Учасник правовідносин – суб'єкт, наділений владними повноваженнями.
- 2. У цих правовідносинах суб'єкт здійснює владні управлінські функції.

Приватноправові

- 1. Спір про право на земельну ділянку між фермерським господарством та іншими особами.
- 2. У цих відносинах суб'єкт владних повноважень не здійснює владних управлінських функцій, а реалізує повноваження власника земельної ділянки.

З комплексного аналізу норм статей 1, 5, 7, 8, 12 Закону № 973-IV можна зробити висновок, що після укладення договору користування землею, у тому числі на умовах оренди, фермерське господарство реєструється в установленому законом порядку і з дати реєстрації набуває статусу юридичної особи. З цього часу обов'язки землекористувача земельної ділянки здійснює фермерське господарство, а не громадянин, якому вона надавалась.

Після державної реєстрації фермерське господарство має право на отримання додаткової земельної ділянки (ділянок), але як юридична особа, на конкурентних засадах через участь у торгах, а не як фізична особа - громадянин з метою створення фермерського господарства.

Спори фермерських господарств, які є юридичними особами, з іншими юридичними особами, зокрема з органом державної влади, щодо користування земельними ділянками, наданими із земель державної або комунальної власності, підвідомчі господарським судам.

Тобто якщо на час звернення до суду з таким позовом фермерське господарство, з метою створення якого надавалась земельна ділянка, вже зареєстроване, то справа підлягає розгляду в порядку господарсько судочинства, навіть якщо відповідачем у справі зазначено фізичну особу, якій ця земельна ділянка надавалась з метою створення фермерського господарства.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2018 р. у справі № 348/992/16-ц (провадження № 14-5цс18) – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72938814>

Аналогічна правова позиція міститься у постанові від 12 грудня 2018 року у справі № 388/1103/16-ц (провадження № 14-419цс18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78680694>.

Аналогічна правова позиція міститься у постанові від 11 лютого 2020 року у справі № 922/614/19 (провадження № 12-157гс19) – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87902138>

Цивільна чи господарська юрисдикція

цивільна

- 1. Позов подано до фізичної особи.
- 2. На час відкриття провадження у справі фермерське господарство не створене та не зареєстроване у встановленому порядку.
- 3. Право користування земельною ділянкою до фермерського господарства не перейшло.

господарська

- 1. Позов подано до фермерського господарства та/або до засновника фермерського господарства.
- 2. На час відкриття провадження у справі фермерське господарство створене і зареєстроване у встановленому порядку.
- 3. Навіть якщо позов подано лише до засновника фермерського господарства, однак на час відкриття провадження у справі фермерське господарство створене і зареєстроване та до нього перейшло право користування земельною ділянкою.

Повторне виділення земельної ділянки для ведення фермерського господарства

- Після державної реєстрації фермерське господарство як юридична особа має право на отримання земельних ділянок на конкурентних засадах у порядку, визначеному законом, але не як громадянин з метою створення фермерського господарства.
- Фермерське господарство є юридичною особою, для створення якої фізична особа як громадянин задовго до видання оскарженого наказу вже отримала земельну ділянку. Тому немає підстав вважати, що земельна ділянка згідно з оскарженим наказом і договором оренди виділялася для того ж фермерського господарства і що обов'язки землекористувача земельної ділянки після укладення цього договору здійснює фермерське господарство, а не фізична особа.
- З огляду на викладене та на суб'єктний склад сторін спору його слід розглядати за правилами цивільного судочинства.

Така правова позиція висловлена у постанові Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 619/1680/17-ц <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87053622>, у постанові Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 698/119/18 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87053622>; постанові Верховного Суду 3 квітня 2019 року у справі № 621/2501/18, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81141151>; постанові Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 627/1351/18 (провадження № 14-619цс19) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87393409>

Цивільна чи господарська юрисдикція

цивільна

- 1. Фізична особа до цього звернення уже реалізувала право на отримання земельної ділянки для ведення фермерського господарства.
- 2. До звернення з новою заявою створене фермерське господарство, якому в користування передана земельна ділянка.
- 3. Створення чи нестворення іншого фермерського господарства на час відкриття провадження у справі не має значення.

господарська

- 1. Земельна ділянка виділялася додатково фермерському господарству як юридичній особі.

Спiр мiж фермерським господарством та його членом

Наявнiсть статутного (складеного) капiталу у фермерського господарства, яке може дiяти, зокрема, на основi приватної власностi кiлькох громадян, не є достатньою пiдставою для ототожнення його з товариством з обмеженою вiдповiдальнiстю. Але оскiльки фермерське господарство створюється за рахунок об'єднання майна громадян та їх пiдприємницької дiяльностi з метою одержання прибутку, є пiдстави для застосування до правовiдносин стосовно членства у фермерському господарствi приписiв чинного законодавства, що регулюють участь у товариствi з обмеженою вiдповiдальнiстю, зокрема приписiв стосовно виходу зi складу його членiв (пункту «в» частини першої статтi 10 Закону № 1576-XII; частини першої статтi 148 ЦК України у чиннiй на час звернення вiдповiдачки iз заявою вiд 27 листопада 2015 року редакцiї, що передбачала повiдомний характер виходу з членiв товариства з обмеженою вiдповiдальнiстю; частини другої статтi 54 Закону № 1576-XII стосовно повернення у натуральнiй формi майна, наданого товариству з обмеженою вiдповiдальнiстю у користування). Вказане вiдповiдає приписам частини першої статтi 2 Закону № 973-IV, а також частини третьої статтi 114 ГК України, згiдно з якими вiдносини, пов'язанi зi створенням, дiяльнiстю та припиненням дiяльностi фермерських господарств, регулюються не лише Конституцiєю України, Земельним кодексом України, Законом № 973-IV, але й iншими нормативно-правовими актами України.

Постанова ВП ВС вiд 21 сiчня 2020 року у справi № 908/2606/18 (провадження № 12-130гс19)

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87918848#>

Землі фермерського господарства можуть складатися із: а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; б) земельних ділянок, що належать громадянам - членам фермерського господарства на праві приватної власності; в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди. Права володіння та користування земельними ділянками, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство (частини перша та друга статті 12 Закону № 973-IV).

У фермерського господарства право володіння та користування земельною ділянкою, що належить його члену на праві приватної власності, виникає в силу прямої вказівки закону. Іншими словами, фермерське господарство має право володіння та користування такими земельними ділянками під час членства особи у цьому господарстві.

Постанова ВП ВС від 21 січня 2020 року у справі № 908/2606/18 (провадження № 12-130гс19)
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87918848#>

Спiр мiж членом фермерського господарства i фермерським господарством

господарська

- 1. Спiр щодо управління фермерським господарством.
- 2. Спiр щодо вiдчуження, набуття, витребування майна фермерського господарства.
- 3. Спiр щодо видiлу частки у майнi фермерського господарства.

цивiльна

- 1. Спiр про витребування земельної дiлянки, переданої у користування фермерському господарству його членом -власником земельної дiлянки.
- 2. Спiр про розпорядження членом фермерського господарства земельною дiлянкою, яка перебуває у його особистiй приватнiй власностi.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!